

Н. Е. АВАНЕСОВА

АНАЛІТИЧНИЙ ПОГЛЯД НА ТЕОРІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Предметом дослідження є проблематика забезпечення економічної безпеки. **Мета** дослідження полягає у вивченні еволюційного шляху теоретичного обґрунтування проблематики забезпечення економічної безпеки з позицій безпекознавства. У статті було використано такі методи теоретичного та емпіричного дослідження: логічного узагальнення – для обґрунтування актуальності теми, мети і завдань дослідження, для визначення сутнісних ознак; аналізу та синтезу – для характеристики теорій економічної безпеки. На сучасному етапі розвитку економічної науки в умовах наростаючих тенденцій глобалізації світового господарства проблематика забезпечення економічної безпеки набуває все більш важливого значення, адже в Україні поки ще не створено продуману, науково обґрунтовану та ефективну систему економічної безпеки, яка, з одного боку, відображала б національні інтереси в економічній сфері, а з другого – реально захищала їх від можливих загроз. Утім це не означає, що в науково-теоретичному плані відсутні напрацювання можливих моделей системи економічної безпеки. Проживаючи сьогоднішні наші такі багатопланові дні ми постійно перетинаємося з безпекою в тому чи іншому контексті. Враховуючи нинішню ситуацію в країні ми змушені звертати свою увагу на безпеку, враховуючи всі її прояви: від країни до безпеки людини. На основі систематизації теоретико-методологічних уявлень про феномен і проблематику безпеки та сучасних досліджень з теорії безпеки безпека суспільства розглядається як триада політичної стабільності, економічного процвітання та обороноздатності країни, до якої прагне особистість і соціальна система задля самозбереження. У сфері безпекознавства виокремлюються такі теорії економічної безпеки, як: безпекологія, теорії екосетейту й екосенту, синергізму та кластерів. Теорії забезпечення економічної безпеки пройшли довгий еволюційний шлях, що значною мірою позначилося на їх сутності: від протидії надприродним силам та природним загрозам до комплексних концепцій гармонізації та консолідації зусиль держави й індивідуальних агентів у забезпеченні стійкого економічного розвитку суб'єктів господарської діяльності.

Ключові слова: економічна безпека, забезпечення економічної безпеки, теорії економічної безпеки, суб'єкт господарської діяльності, соціально-економічна система.

Вступ

Економічна безпека – це основа добробуту країни та досягнення поставлених цілей суб'єктів господарської діяльності. На рівні держави її можна визначити як стан захищеності національної економіки, за якого сукупні державно-суспільні гарантії сприяють сталому розвитку економіки, захисту інтересів населення країни, джерел його матеріально-духовного розвитку від внутрішніх і зовнішніх загроз і небезпек. Особливої уваги забезпечення економічної безпеки держави потребує саме сьогодні з огляду на наростаючі тенденції глобалізації світового господарства. З точки зору окремого суб'єкта господарської діяльності економічна безпека характеризує стан його захищеності від негативного впливу зовнішніх факторів, який забезпечує стабільне функціонування суб'єкта господарської діяльності та досягнення його комерційних цілей у довгостроковій перспективі. Актуальність забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності обумовлена необхідністю підвищення їх конкурентоспроможності, захисту від рейдерських атак і недружніх поглинань, реструктуризації бізнесу на основі провадження новітніх інформаційних технологій тощо.

Аналіз літературних даних і постановка завдання

Проблематика забезпечення економічної безпеки є предметом наукових робіт багатьох вчених. Найбільш актуальними є дослідження вчених наукової школи Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля на чолі з професором Г. В. Козаченко [6, 19, 20], певну увагу привертають

наукові погляди В. А. Рач [17], О. В. Ілляшенко [5], Є. І. Овчаренко [14], Г. А. Атаманова [2] та ін. У їх дослідженнях розкривається сутність економічної безпеки, фактори впливу на неї, а також ризики та загрози, методи, механізми та шляхи забезпечення економічної безпеки.

Не дивлячись на значну кількість праць та значний наукових доробок з дослідження проблем забезпечення економічної безпеки окремої уваги потребують питання щодо вивчення еволюційного становлення теорії економічної безпеки з позицій безпекознавства.

Метою дослідження є вивчення еволюційного шляху теоретичного обґрунтування проблематики забезпечення економічної безпеки з позицій безпекознавства.

Матеріали та методи дослідження

У статті було використано такі методи теоретичного та емпіричного дослідження: логічного узагальнення – для обґрунтування актуальності теми, мети і завдань дослідження, для визначення сутнісних ознак; аналізу та синтезу – для характеристики теорій економічної безпеки. Інформаційно-фактологічною базою дослідження стали монографії та публікації вітчизняних і зарубіжних авторів, інтернет-ресурси, результати власних досліджень автора.

Результати дослідження

На сучасному етапі розвитку економічної науки в умовах наростаючих тенденцій глобалізації світового господарства проблематика забезпечення економічної безпеки набуває все більш важливого

значення. При цьому дослідження сутності економічної безпеки проводяться у відповідності до наукової картини світу, під якою розуміється особлива форма теоретичного знання, що репрезентує предмет дослідження науки визначеного етапу її історичного розвитку, за допомогою якої інтегруються та систематизуються конкретні знання, які були отримані і різних областях наукового пошуку [13].

Обговорення результатів

Найбільш уживаною з діатропічних наукових картин світу сьогодення у галузі забезпечення економічної безпеки є теорія безпекознавства. Узагальнено безпекознавство являє собою систему знань, яка характеризує розуміння та пояснення безпеки за об'єкт-видовою ознакою в її еволюційному контексті з обов'язковим описом майбутнього стану.

Як зазначено у праці В. А. Ліпкан, безпекознавство є своєрідною матрицею наук і наукових напрямів про безпеку, суспільною міждисциплінарною наукою, в якій досліджуються загальні та специфічні закономірності організації та функціонування систем безпеки різного класу і розробляються на підставі їхнього пізнання загальні теоретичні положення, що спрямовані на підвищення ефективності їх функціонування [10].

Сучасній економіці властиві катастрофи та ризики, природа яких здебільшого має інституційний характер, масштаби яких зростають унаслідок збільшення трансакцій на світових фінансових ринках та котрі перетворюються на загрози для реальної економіки в масштабах цілих країн, що засвідчує досвід Мексики, Бразилії, Аргентини, а в ХХІ ст. – Японії та США.

Надання економічного простору промисловому підприємництву не означає, що держава має дистанціюватися від виконання покладених на неї політичних, економічних, соціальних функцій, а повинна спрямовувати регулювання економічних процесів на відтворення оптимальних пропорцій між виробництвом, обміном, розподілом і споживанням в розрізі національної безпеки.

Підґрунтя забезпечення економічної безпеки господарюючих суб'єктів ринкової системи господарювання складають ідеї структурної й функціональної варіативності як способу забезпечення конкурентоспроможності за фінансового, трудового, товарного та інших різновидів ринкового хаосу; чималої вагомості набуває виокремлення об'єктів та суб'єктів економічної безпеки [16].

Сучасна економічна наука розглядає кілька парадигм забезпечення економічної безпеки як національних, так і регіональних систем господарювання. Однією з найбільш поширених на сьогодні є концепція економічної безпеки, що ґрунтується на ідеях і положеннях структурної жорсткості економічної системи, її керованості, високого рівня захищеності від зовнішніх викликів та загроз [23].

У широкому часовому контексті економічна безпека органічно поєднується з динамікою розвитку,

з інноваційними процесами, з елементами допустимого ризику [23].

Таким чином, економічна безпека аналізується як раціонально обґрунтоване діалектичне поєднання інноваційних, ризикованих економічних дій в одних сегментах ринкових відносин та методів стабільного, технологізованого, прибуткового господарювання.

Запропоновані підходи до забезпечення економічної безпеки реалізуються здебільшого в системах господарювання, що мають надлишкові або недостатні ресурси для комплексної самореалізації своїх потреб, інтересів, життєвих настанов. Головними умовами економічної безпеки вважать ресурси, потужності, стабільність, керованість [24].

На підставі подібних концептуальних положень вибудовувалась ієрархічна система економічної безпеки СРСР, інших країн соціалістичного табору [1].

Варто акцентувати на тому, що описані процеси реалізуються й сьогодні в економічних системах низки країн, зокрема КНР. Мова йде про переважну кількість крупних як приватних, так і державних економічних корпорацій, галузевих і регіональних економічних систем [24]. Більшість дослідників, однак, ставлять під сумнів концептуальну реалістичність подібних положень, акцентуючи на утопічності описаної концепції в контексті відкритої ринкової конкуренції та ресурсів економічного ризику [3].

Дотримання згаданих методологічних, світоглядних настанов часто спричиняє до плутання, а подекуди й до відвертої підміни поняття економічна безпека поняттям економічна стабільність.

Економічна стабільність, безумовно, є базовою ознакою економічної безпеки, проте нею не вичерпується перелік параметрів останнього поняття.

Наочно діяльність в умовах дефіциту основних ресурсів, зі свого боку, демонструють моделі нарощування потенціалу економічної безпеки, застосовані Німеччиною та Японією в післявоєнний період на початку 50-х років ХХ ст [24].

Еволюція теорії економічної безпеки розробляється та реалізується в межах економічної політики, основними пріоритетами якої є забезпечення соціально-економічної та військово-політичної стабільності держави, збереження конституційних прав і свобод, що передбачає визначення економічної політики

У дослідженнях В. А. Рач запропоновано під безпекознавством розуміти систему поглядів про цілісність безпеки/невпевненості/небезпеки, яка вивчає сутність цієї цілісності як феномену (ноумену та феномену одночасно), форми її прояву та роль в житті людини в різному масштабі метрики, цілісності – особистість, родина (команда, спільнота), підприємство (фірма, концерн), регіон, держава, союз, континент, цивілізація та ін. [17]. Автор у своєму дослідженні спирається на думку вчених наукової школи Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля на чолі з професором Г. В. Козаченко [6, 19, 20].

Як зазначає Г.В. Козаченко [7], безпекологія виступає формою синтетичного знання, у межах якої окремі поняття, гіпотези і закони безпекознавства втрачають колишню автономність і стають елементами цілісної системи.

Автор Л. О. Корчевська у своїх дослідженнях, посилаючись на наукові роботи російського вченого Ю.В. Чайковського, виокремлює п'ять наукових картин світу, в межах яких розвивалися наукові погляди на проблему забезпечення економічної безпеки: схоластична, механістична, статистична, системна, діатропічна (рис. 1) [9].

Накопичення знань у кожному окремому напрямку забезпечує його перетворення в науку. Саме так система знань з безпекознавства перетворилася у безпекологію, яка являє собою комплекс поглядів, уявлень, ідей, спрямованих на тлумачення і пояснення явищ безпеки, творче переосмислення концептуальних і теоретичних основ управління, права, соціології, антропології та ін., виявлення та дослідження загальних і специфічних об'єктивних закономірностей організації та функціонування систем безпеки різного класу, що надає цілісне уявлення про закономірності та наявні зв'язки у забезпеченні безпеки [7].

Аналогічної думки дотримується В.А. Рач. Автор доводить, що за розуміння науки як цілісної сукупності поглядів з урахуванням практичної точки зору на сприйняття соціально-економічної реальності зовнішнього прояву цілісності будь-якої системи більш доцільним є вживання терміну безпекологія, а не безпекознавство. При цьому він визначає безпекологію як науку про безпеку, яка вивчає її сутність, причини, форми прояву і роль в житті людей [17].

У дисертаційному дослідженні О.В. Ілляшенко зазначено, що фундаментальною категорією безпекології є економічна безпека [5, с. 29]. При цьому автор дотримується положень досліджень Г.А. Атаманова [2] і Є.І. Овчаренко [14] про те, що поняття безпека не може вживатися як самостійна категорія, так як без вказівки на об'єкт сенс цього поняття втрачається. На основі запропонованої архітектури об'єктно-видових визначень поняття "безпека" дослідник визначає економічну безпеку підприємства кінцевим об'єктом вивчення безпекології, зазначаючи: "... економічна безпека підприємства є системним явищем, головною умовою існування, діяльності та розвитку підприємства" [5, с. 26].

У подальших дослідженнях української науки щодо проблематики економічної безпеки було виокремлено теорії екосесетейту (economic security of society) й екосесенту (economic security of enterprise). Екосесетейт – термін, який було введено у науковий обіг Г.А. Андрощук і П.П. Крайневим [1, с. 3]. У загальному розумінні екосесетейт виступає як галузь знань щодо дослідження умов безпечного функціонування соціально-економічних систем та способів їх забезпечення.

У своїх дослідженнях Л.Є. Шульженко зазначає, що екосесетейт як галузь безпекознавства сформувався на стику теорій сек'юритології й

економічної теорії за ієрархічним принципом вертикальної спрямованості "держава – регіон (галузь) – суб'єкт господарської діяльності". Саме це, на думку автора, зумовило виникнення таких областей знань як економічна безпека держави, економічна безпека регіону, економічна безпека галузі, економічна безпека суб'єктів господарської діяльності [22].

Продовженням теорії екосесетейту є розвиток сукупності знань про економічну безпеку окремих суб'єктів господарювання, яка отримала назву екосесент. Автори даної теорії Г. Андрощук і П. Крайнев поняття екосесенту трактували як економічних стан підприємства, стійкість (у межах критичних обмежень) проти зовнішніх і внутрішніх змін фінансово-господарського оточення, що не належать до форм-мажорних обставин [1, с. 3].

У наш час фахівці з проблематики економічної безпеки підприємства визначають екосесент як сукупність ідей, поглядів та уявлень, формування підходів (розроблення моделей, методів та алгоритмів аналізу даних для отримання знань та навчання) до забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності, загальні та специфічні закономірності організації і функціонування його системи економічної безпеки на підставі її пізнання, загальні положення, спрямовані на підвищення ефективності функціонування даної системи [8].

У час нестабільності зовнішнього оточення функціонування суб'єктів господарської діяльності з метою отримання нових можливостей науковці теоретично обґрунтовують використання теорій синергізму і кластерів у сфері забезпечення економічної безпеки підприємств. На думку В.П. Решетило, теорія синергізму в економіці вивчає становлення нових структур у процесі кооперативної когерентної взаємодії макроскопічних елементів соціально-економічної системи та досліджує процеси самоорганізації в нелінійному нерівномірному соціально-економічному середовищі. Автор обґрунтовує, що економічна синергетика вбачає джерела економічного розвитку в процесах активної взаємодії виробничого, фінансового, інноваційного й інституційного потенціалів системи [17, с. 13]. Синергізм як концепцію отримання додаткових можливостей на основі максимального використання ресурсів та потенціалів в умовах трансформаційних процесів в економіці розглядає І.П. Мойсеєнко [12].

У дослідженнях О.В. Гошовської, А.М. Ліманського, Ж.В. Поплавської зазначено, що теорія синергізму у забезпеченні економічної безпеки забезпечує використання системного опису економічних процесів діяльності з позицій економічної безпеки, вбудованих у механізм самоорганізації та адаптації до змін зовнішнього середовища [4].

На думку І.П. Мойсеєнка, використання теорії синергізму в управлінні економічною безпекою підприємств можливо за дотримання принципів самоорганізації та когнітивного моделювання ситуації передбачає подолання теоретико-прикладних проблем, що пов'язані з ідентифікацією системи економічної безпеки, встановлення їх структури та

визначення зв'язку між ними, вимірювання стану безпеки, а також визначення системних принципів у функціонування елементів системи економічної механізмів управління економічною безпекою [11].

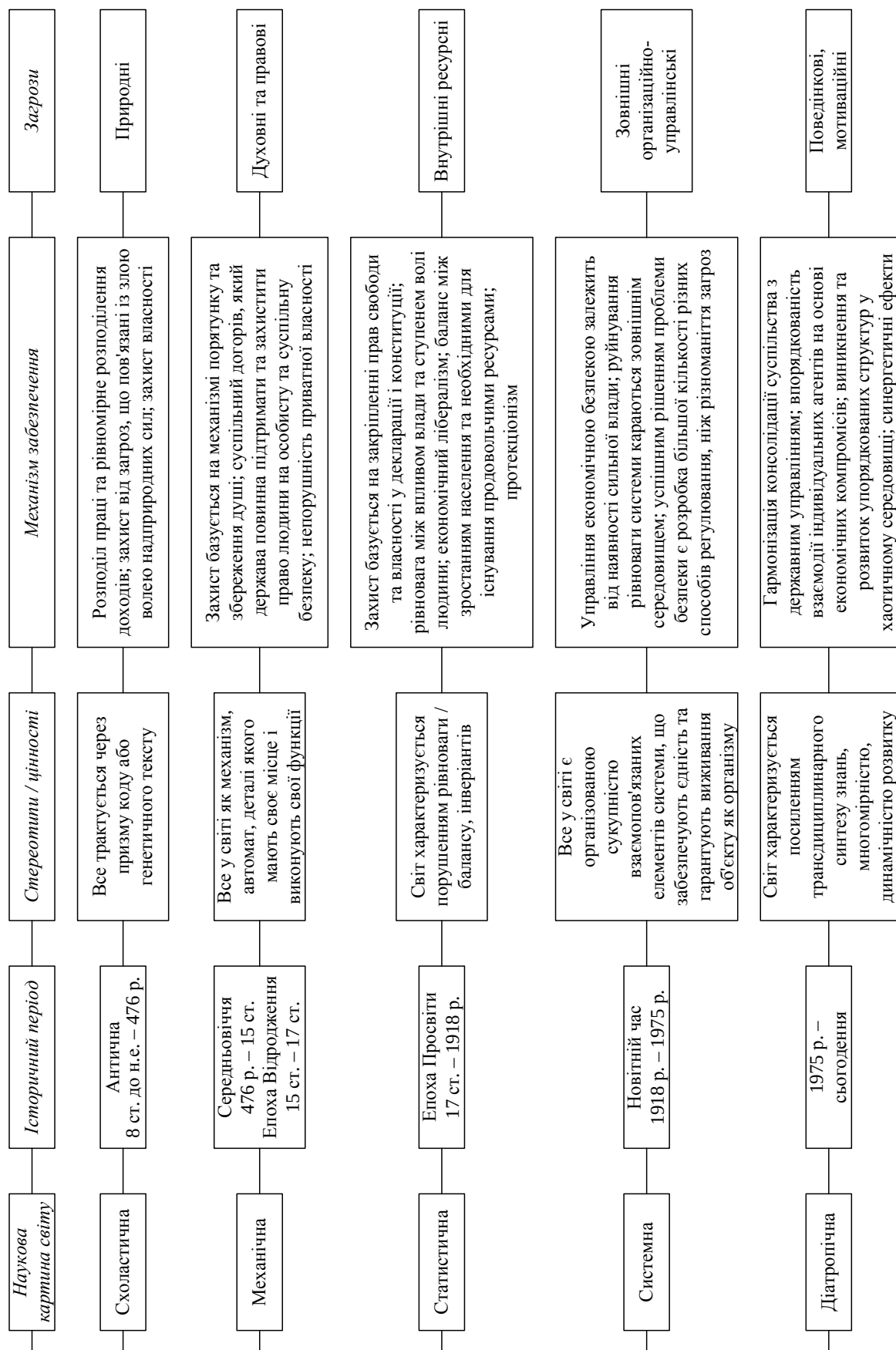

Рис. 1. Еволюція економічної безпеки підприємства з огляду на наукові картини світу

При цьому автор зазначає, теорія синергізму в системі економічної безпеки підприємства спрямована на моделювання безпеки на основі принципів самоорганізації, аналіз ймовірних сценаріїв розвитку подій та тенденцій, використання можливостей для координації сприятливих тенденцій з використанням сучасних ІТ-технологій [18, с. 106-107].

Теорія кластерів в економіці розвивається у напрямку забезпечення конкурентоспроможності й економічного розвитку регіонів. Її формування відбувається під впливом теорій регіональної організації та просторової організації економіки, теорії інноваційного розвитку, інституційної теорії, економічної соціології та стратегічного менеджменту [21]. При цьому застосування кластерного підходу передбачає географічну інтеграцію взаємопов'язаних виробництв, формування виробничих зв'язків між постачальниками, виробниками, освітніми установами, науково-дослідними інститутами, фінансовими установами, консалтинговими центрами тощо [16].

На нашу думку, найбільш повно сутність та роль кластеру у забезпеченні економічного розвитку розкривають у своїх дослідженнях В.М. Гесць та В.П. Семиноженко. Автори зазначають, що кластер являє собою сукупність різних юридичних осіб, пов'язаних партнерськими відносинами по всьому технологічному ланцюжку – від видобутку сировини до споживання продукції та послуг [3, с. 158].

Економічна безпека суб'єктів господарської діяльності гарантує максимально ефективне використання наявних і безпечно залучення додаткових ресурсів. Виникнення загроз економічній безпеці підприємства обумовлює пошук оптимальних раціональних форм господарювання, як справедливо зауважує С.Г. Оксенюк, на рівні держави для подолання загроз економічній безпеці суб'єктів господарської діяльності особливої уваги заслуговує кластерна модель розвитку економіки [14]. Автор зазначає, що виважена державна кластерна політика є запорукою економічної безпеки, оскільки кластерні утворення є достатньо стійкими формаціями відносно ризиків і загроз глобалізації, сприяють розвитку конкурентоспроможності, стимулюванню інновацій, залученню інвестицій, створенню нових технологій.

Економічна безпека як фундаментальна категорія безпекології є важливою категорією для функціонування та розвитку України як суверенної держави. Актуальність окресленої проблеми спричинена низкою соціально-економічних передумов, методологічних і системно-структурних факторів.

Унаслідок розширення спектра варіантів і альтернатив місії, а також способів досягнення намічених цілей категорія безпеки набуває виняткової важливості. Загалом усі сфери життєдіяльності людини мають певні індикатори, що сигналізують про можливі небезпеки, на які потрібно зважати під час визначення та реалізації стратегічного розвитку суспільства, економічного агента чи особи. Мається на увазі те, що не можна надавати перевагу певним варіантам оцінювання та прогнозування соціально-

економічних реформ (розвитку економіки, інвестицій, формування бюджету) без урахування їхніх соціально-економічних наслідків, критеріїв та індикаторів безпеки [13]. У глобалізованому конкурентному середовищі навіть розвинена економіка з потужним силовим блоком і високотехнологічним джерелом інформації, фінансово-банківською та валютною підсистемами не має надійних інститутів безпеки та захисту громадян від стохастичних чинників невизначеності й ентропійності розвитку.

Із метою з'ясування глибини і повноти масиву визначень терміну економічна безпека, доцільно скористатися загальнонауковими методами розроблення й уточнення понять. У цьому контексті доречно залучити першоджерела та концепції провідних науковців і фахівців, що надають як загальне уявлення про аналізоване явище, так і більш детальну інформацію про його природу та складники.

Термінологічний принцип передбачає вивчення історії появи й усталення визначень, з'ясування та деталізацію змісту й обсягу термінів, виявлення взаємозв'язків і субординації понять, їхнє місце в поняттєвому апараті теорії безпекології, на якій ґрунтується дослідження.

Економічна безпека, як компонент сучасної економічної теорії визнає свій предмет і специфічні методи дослідження [6]. Зв'язаність забезпечення соціальної й економічної безпеки свідчить про те, що "безпека суспільства" є досить-таки потрібним соціально-економічним фактом і тому виступає предметом економічної теорії [5]. Безпека – це доволі складне та багатоаспектне поняття, що передбачає різні тлумачення [5].

Укладачі "Енциклопедії економічної безпеки" визначають безпеку як властивість будь-якої системи, що виражається в здатності предмета, явища чи процесу зберігати свої основні характеристики, сутнісні параметри в разі патологічних, руйнівних впливів [3, с. 79].

У суспільних науках поняття безпека – це задоволення таких потреб, як існування, цілісність, незалежність, спокій і розвиток [1, с. 145].

Здебільшого, однак, безпеку ототожнюють із захищеністю. Так, Є. Крихтіна трактує безпеку як "стан захищеності найбільш важливих інтересів особистості, суспільства та держави від загроз" [1, с. 124].

Згідно із визначенням, поданим у словнику В. Даля, безпека – "відсутність небезпеки, збереження, надійність" [3, с. 108].

У словнику С. Ожегова безпека формулюється таким чином: "Стан, за якого не загрожує небезпека, тобто наявний захист від небезпеки" [23, с. 47]. Є. Олейников та О. Омелянович під безпекою розуміють стан і тенденції розвитку захищеності життєво важливих інтересів соціуму та його структур від внутрішніх і зовнішніх загроз [24, с. 10].

Проблема визначення сутності терміну "економічна безпека" існувала завжди, проте на сучасному етапі розвитку набула особливої гостроти у зв'язку з негативними наслідками реформування економіки, із дезорієнтуванням просторово-галузевої

структури реального сектора економіки, із руйнуванням господарських зв'язків між видобувними та переробними галузями виробництва, а також різним рівнем готовності регіонів до функціонування в умовах ринкової економіки й у процесі структурно-інституційних деформацій.

Питання економічної безпеки стали предметом досліджень багатьох зарубіжних учених-економістів. Загальнотеоретичним питанням вивчення економічної безпеки, виявленню, аналізу й характеристиці чинників дестабілізації та загроз економічної безпеки, оцінюванню економічної безпеки присвячені роботи Л. Абалкіна, А. Архипова, Є. Бухвальда, А. Городецького, В. Медведєва, В. Сенчагова, К. Самсонова, О. Татаркіна та інших. Окремі аспекти регіонального рівня економічної безпеки висвітлено в

працях Л. Абалкіна, Б. Губіна, Ю. Любимцева, О. Романової, О. Татаркіна, В. Яковлева та інших фахівців.

Під безпекою розуміють також стан відсутності загрози, стан спокою, упевненості або "стан психічний чи правовий, за якого особа відчуває впевненість, підтримку з боку іншої особи чи у відрегульованій юридично системі; протилежність загрози" [24, с. 147].

Із наявного масиву визначень дослідження основних характеристик категорії безпека свідчать про потребу з'ясування сутності категорії економічна безпека, зважаючи на широкий спектр її складників. Варто зазначити, що актуалізація вивчення еволюції феномену безпеки набуває ескалації. Хронологічна тенденція розвитку зображена на рисунку 2.

Трактування безпеки	Здатність протистояти небезпекам життя (як необхідність для виживання, самозбереження)	Відсутність для людини небезпеки чи зла (уявлення як про благо)	Спокійний стан духу людини, що вважала себе захищеною від будь-якої небезпеки	Стан, ситуація спокою, що з'являється внаслідок відсутності реальної небезпеки (як фізичної, так і моральної)	Захищеність держави, державного порядку і суспільного спокою	Захищеність національних інтересів	Стан обізнаності про можливі небезпеки господарської діяльності для вжиття заходів із запобігання реальним чи прогнозованим загрозам
Категорія	Повсякдення	Філософська	Філософська	Філософська	Правова	Соціально-політична	Економічна
Етапи історії	Цивілізації бронзового століття	Стародавня Греція (IV ст. до н.е., Платон, Аристотель)	Середньовічна філософська думка (XII ст., Словник Роберта)	Філософські концепції XVIII ст. (Т. Гоббс, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо, Б. Спіноза), перші спроби усвідомлення безпеки держави	Формування поняття "державна безпека" в нормативних актах XIX ст. (Положення про заходи і охорону громадського порядку і суспільного спокою 1881 р.)	Формування поняття "національна безпека" на початку XX ст. (послання президента Т. Рузвельта Конгресу США)	Активне розширення господарської діяльності в XX ст., формування поняття "економічна безпека"

Рис. 2. Еволюція феномену трактування безпеки [25]

Із огляду на вищесказане, комплексний підхід до феномена економічної безпеки передбачає постановку й вирішення доволі широкого спектра завдань: створення матеріальних, економічних та інших умов, можливостей для виживання людини як мікрокосму, "епіцентру" соціуму, розкриття її сутнісних сил, стійкого соціально-економічного розвитку суспільства [7]. Досліджування питань економічної безпеки дає змогу пізнати особливості соціально-економічного розвитку країни в період системної трансформації і розгортання глобалізаційних процесів у світі, в умовах послаблення позицій України в політичній, економічній і військовій сферах та прагнення промислово розвинених країн та крупних міжнародних корпорацій скористатися ситуацією, яка склалася, у своїх економічних та політичних інтересах.

Висновки

Таким чином, теорії забезпечення економічної безпеки пройшли довгий еволюційний шлях, що значною мірою позначилося на їх сутності: від протидії надприродним силам та природним загрозам до комплексних концепцій гармонізації та консолідації зусиль держави й індивідуальних агентів у забезпеченні стійкого економічного розвитку суб'єктів господарської діяльності. На сучасному етапі розвитку економічна безпека розглядається як обов'язкова характеристика суб'єкта господарювання, а її забезпечення на належному рівні є запорукою тривалого й ефективного функціонування підприємства як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

Варто зазначити, що у деяких сучасних наукових дослідженнях концепція національної безпеки визначається через суспільні відносини. Зокрема, О.В.

Українець стверджує, що національна безпека є специфічним видом суспільних відносин, які складаються між людьми та їх колективами у процесі цілеспрямованої діяльності щодо досягнення стану оптимального функціонування і розвитку громадянського суспільства, правової держави, їхніх структурних компонентів.

Національна безпека України забезпечується шляхом проведення виваженої державної політики відповідно до прийнятих в установленому порядку доктрин, концепцій, стратегій і програм у політичній, економічній, соціальній, військовій, екологічній, науково-технологічній, інформаційній та інших сферах.

При цьому, на теоретичному рівні забезпечення національної безпеки доцільно розглядати як процес цілеспрямованих дій державних та громадської інституцій, а також окремих громадян, щодо спрямованого захисту основ та життєво необхідних умов для саморозвитку особи, суспільства і держави, що полягає у виявленні, попередженні та усуненні наявних та потенційних загроз, здатних завдати шкоди особі, суспільству і державі.

Вибір способів та напрямів забезпечення національної безпеки України обумовлюється закономірністю вчасного вжиття заходів, адекватних характеру і масштабам загроз національним інтересам.

Загалом сутність економічної безпеки не обмежуються проблемами економічного зростання на підставі конкуренції, розвитку споживчого та інвестиційного попиту, а також передбачають з-поміж іншого розв'язання проблем створення ринку цінних паперів, вирішення завдань із оптимізації відносин власності й менеджменту, а також гнучкого державного регулювання ринкової економіки. На запобігливе розуміння сутнісних характеристик та індикаторів економічної безпеки вказують процеси в системі господарювання.

Зміни у відносинах власності значною мірою визначають сутнісні детермінанти і якісні властивості характеристики економічної безпеки.

Таким чином, зростання глобальних викликів сучасності актуалізує увагу до дослідження безпеки як складного соціального явища та результату цілеспрямованих зусиль, що забезпечують надійність середовища, діяльності, процесів, інститутів тощо.

Список літератури

1. Андрощук Г. А., Крайнев П. П. *Экономическая безопасность предприятия: защита коммерческой тайны*. Киев: Издательский дом "Ин Юре". 2000. 400 с.
2. Атаманов А. Г. "Основные виды безопасности антропоных систем и их иерархия". *Проблемы безопасности*. 2010. № 2 (10). Режим доступа: www.naukaxxi.ru/materials/257.
3. Геець В. М., Семиноженко В. П. *Інноваційні перспективи України*. Харків: Константа. 2006. 278 с.
4. Гошовська О. В., Ліманський А. М., Поплавська Ж. В. *Синергізм у стратегічному управлінні: монографія*. Львів: Манускрипт. 2011. 284 с.
5. Ілляшенко О. В. Методологічні засади формування та функціонування механізмів системи економічної безпеки підприємства: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальностями 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) і 21.04.02 – економічна безпека суб'єктів господарської діяльності. Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля. Сєвєродонецьк. 2016. 606 с.
6. Козаченко А. В., Пономарев, В. П., Ляшенко, А. Н. *Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения*. Киев: Издательство "Либра". 2003. 280 с.
7. Козаченко Г. В. Економічна безпека як фундаментальна категорія безпекології. *Матеріали I-ої Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції "Безпекознавство: теорія та практика", 15.03-15.04 2013 року*. Режим доступу: http://thesis.at.ua/publ/bezpekoznavstvo_teoriya_ta_praktika/kozachenko_g_v_ekonomichna_bezpeka_jak_fundamentalna_kategorija_bezpekologiji/4-1-0-169
8. Козаченко Г. В., Кузьменко О. М. "Експлейнарний базис екосентра: принциповий підхід до змісту". *Економіка. Менеджмент. Підприємство: Збірник наукових праць*. Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля. Вип. 25. Ч. І. Луганськ: СХУ ім. В. Даля. 2013. С. 209–217.
9. Корчевська Л. О. Безпекознавство в рамках наукових картин світу. *Матеріали II-ої Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції "Безпекознавство: теорія та практика", 15.03-15.04 2014 року*. Режим доступу: http://thesis.at.ua/publ/2014_r_bezpekoznavstvo_teoriya_ta_praktika_15_03_15_04/korchevska_l_o_bezpekoznavstvo_v_ramkak_h_naukovikh_kartin_svitu/10-1-0-328
10. Ліпкан В. А. *Безпекознавство: навч. посіб.* Київ: Видавництво Європейського університету. 2003. 208 с.
11. Мойсеєнко І. П. "Адаптивне управління в системі економічної безпеки". *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 1. С. 102–111.
12. Мойсеєнко І. П. *Управління інтелектуальним потенціалом: монографія*. Львів: Аверс. 2007. 304 с.
13. *Научная картина мира. Визуальный словарь*. Режим доступа: <http://fil.vslovar.org.ru/735.html>.
14. Овчаренко Є. І. "Сучасна безпекологія: основні онтологічні протиріччя на напрямки їх вирішення". *БІЗНЕСІНФОРМ*. 2016. № 11. С. 8–14.
15. Оксенюк С. Г. *Класифікація кластерів в системі економічної безпеки держави*. Режим доступу: <http://www.economy-confer.com.ua/full-article/1983/>.
16. Орлик О. В. *Кластеры – новая рыночная форма экономического развития территорий*. Режим доступу: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/503/1.pdf>.
17. Рач В. А. "Сучасний погляд на систему економічної безпеки "державна – регіон – підприємство" як цілісного об'єкту безпекології". *Управління проектами та розвиток виробництва: Збірник наукових праць*. Луганськ: Видавництво Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. 2012. № 4 (44). С. 151–156.
18. Решетило В. П. Економічна синергетика реалізації ринкового потенціалу інституціональних систем: автореферат на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.01.01 – економічна теорія. Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна. Харків. 2006. 34 с.

19. Ляшенко О. М., Погорелов Ю. С., Безбожний В. Л. та ін.; за заг. ред. Козаченко Г. В. *Система економічної безпеки: держава, регіон, підприємство: монографія: у 3 т. Т. 1.* Луганськ: Елтон. 2010. 282 с.
20. Ляшенко О. М., Погорелов Ю. С., Шаріпова О. С. та ін.; за заг. ред. Козаченко Г. В. *Система економічної безпеки: держава, регіон, підприємство: монографія: у 3 т. Т. 2.* Луганськ: ТОВ "Віртуальна реальність". 2012. 318 с.
21. Шевченко А. В. "Теоретико-методологічні основи формування кластерної моделі в розвитку економіки". *Ефективна економіка: електронне наукове фахове видання.* 2014. № 2. Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3662>.
22. Шульженко Л. Є. "Екосесент як галузь знань безпекознавства". *Управління проектами та розвиток виробництва: Збірник наукових праць.* Луганськ: Видавництво Східноукраїнського університету ім. В. Даля. 2013. № 2 (46). С. 142–147.
23. Green, R. J., Newbery, D. M. (1991), "Competition in the British Electricity Spot Market". *The Journal of Political Econ.* Vol. 100. No. 5. P. 245–254.
24. Jarugowa, A. (2002), *Rachunkowość i zarządzanie kapitałem intelektualnym.* Gdańsk : ODDK J& Fijałkowska. 164 p.
25. Kasiewicz, S., Rogowski, W., Kiciński, M. (2006), *Kapitał intelektualny – spojrzenie z perspektywy interesariuszy.* Krakow : Oficyna Ekonomiczna. 288 p.

References

1. Androschuk, H. A., Krajnev, P. P. (2000), *Economic security of the enterprise: protection of trade secrets* [Ekonomycheskaia bezopasnost' predpriyatiya: zaschyta kommercheskoj tajny]. Kyiv: Yzdatel'skyj dom "Yn Yure". 400 p.
2. Atamanov, A. G. (2010), "The main types of security of anthropic systems and their hierarchy". *Security Issues.* No. 2 (10). Available at : www.naukaxxi.ru/materials/257.
3. Heets, V. M, Semynozhenko, V. P. (2006), *Innovative perspectives of Ukraine.* Kharkiv: Constant. 278 p.
4. Goshovska, O. V., Lymansky, A. M., Poplavskaya, Zh. V. (2011), *Synergism in Strategic Management: Monograph.* Lviv: Manuscript. 284 P.
5. Ilyashenko, O. V. (2016), Methodological principles of formation and functioning of mechanisms of the system of economic security of the enterprise: a thesis for obtaining a scientific degree of the doctor of economic sciences in specialties 08.00.04 - economy and management of enterprises (by types of economic activity) and 21.04.02 - economic security of subjects business activity. Volodymyr Dahl East Ukrainian National University. Severodonetsk. 606 p.
6. Kozachenko, A. V., Ponomarev, V. P., Lyashenko, A. N. (2003), *Economic security of the enterprise: the essence and mechanism of support.* Kiev: Publishing house "Libra". 280 p.
7. Kozachenko, G. V. (2013), Economic security as a fundamental category of safetyology. *Materials of the First All-Ukrainian Scientific and Practical Internet Conference "Security Science: Theory and Practice"*, 15.03-15.04 2013. Available at: http://thesis.at.ua/publ/bezpekoznavstvo_teoriya_ta_praktika/kozachenko_g_v_ekonomichna_bezpeka_jak_fundamentalna_katego_rija_bezpekologiji/4-1-0-169
8. Kozachenko, G. V., Kuzmenko, O. M. (2013), "Ekslynarnyy basis of the ecosanteth: a principle approach to the content". *Economy. Management. Entrepreneurship: Collection of scientific works.* Volodymyr Dahl East Ukrainian National University. No. 25. Part I. Lugansk: SNU them. V. Dal. P. 209-217.
9. Korchevskaya, L. O. Secure science in the framework of scientific pictures of the world. *Materials of the 2nd All-Ukrainian Scientific and Practical Internet Conference "Security Science: Theory and Practice"*, 15.03-15.04. Available at: http://thesis.at.ua/publ/2014_r_bezpekoznavstvo_teoriya_ta_praktika_15_03_15_04/korchevska_l_o_bezpekoznavstvo_v_ramkak_h_naukovikh_kartin_svitu/10-1-0-328
10. Lipkan, V. A. *Security Studies: Teach. Manual.* Kyiv: Publishing House of the European University. 208 p.
11. Moiseenko, I. P. (2016), "Adaptive management in the system of economic security". *Scientific herald of Lviv State University of Internal Affairs.* No. 1. P. 102–111.
12. Moyseenko, I. P. *Management of intellectual potential: a monograph.* Lviv: AverP. 304 p.
13. *Scientific picture of the world. Visual dictionary.* Available at: <http://fil.vslovar.org.ru/735.html>.
14. Ovcharenko, Ye. I. (2016), "Modern safetyology: the main ontological contradictions in the direction of their solution." *BUSINESSINFORM.* No. 11. P. 8–14.
15. Okseniuk, P. G. *Classification of clusters in the system of economic security of the state.* Available at: <http://www.economy-confer.com.ua/full-article/1983/>.
16. Orlik, O. V. *Clusters - a new market form of economic development of territories.* Available at: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/503/1.pdf>.
17. Rach, V. A (2012), "Modern view on the system of economic security" state - region - enterprise "as a holistic object of security science." *Project Management and Production Development: Collection of Scientific Papers.* Lugansk: Publishing House of the Volodymyr Dahl East Ukrainian National University. No. 4 (44). P. 151–56.
18. Reshetylo, V. P. (2006), Economic synergetics realization of the market potential of institutional systems: the author's abstract for obtaining a scientific degree of the doctor of economic sciences in the specialty 08.01.01 - economic theory. Kharkiv National University named after V. N. Karazin. Kharkov. 34 p.
19. Lyashenko, O. M., Pogorelov, Yu. P., Bezlozhsky, V. L. and others; per community Ed. Kozachenko, G. V. *System of economic security: state, region, enterprise: monograph: 3 tons.* Vol. 1. Lugansk: Elton. 282 p.
20. Lyashenko, O. M., Pogorelov, Yu. P., Sharipova, O. P. and others; per community Ed. Kozachenko, G. V. *System of economic security: state, region, enterprise: monograph: 3 tons.* Vol. 2. Lugansk: "Virtual reality" Ltd. 318 p.
21. Shevchenko, A. V. (2014), "Theoretical and Methodological Foundations of the Formation of a Cluster Model in the Development of the Economy". *Effective economy: electronic scientific professional edition.* No. 2. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3662>.
22. Shulzhenko, L. E. (2013), "Ecosuccess as a branch of knowledge of safety science". *Project Management and Production Development: Collection of Scientific Papers.* Lugansk: Publishing House of Volodymyr Dahl East Ukrainian National University. No. 2 (46). P. 142–147.
23. Green, R. J., Newbery, D. M. (1991), "Competition in the British Electricity Spot Market". *The Journal of Political Econ.* Vol. 100. No. 5. P. 245–254.

24. Jarugowa, A. (2002), *Rachunkowość i zarządzanie kapitałem intelektualnym*. Gdańsk: ODDK J & Fiałkowska. 164 p.

25. Kasiewicz, S., Rogowski, W., Kiciński, M. (2006), *Master in the intellectual - spojrzenie z prospective interest*. Krakow: Oficyna Ekonomiczna. 288 p.

Received 20.09.2017

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Аванесова Ніна Едуардівна – доктор економічних наук, доцент, Харківський національний університет будівництва та архітектури, професор кафедри фінансів та кредиту, м. Харків, Україна; e-mail: ninelka28@gmail.com; ORCID: 0000-0003-3636-9769.

Аванесова Ніна Едуардовна – доктор економічних наук, доцент, Харківський національний університет будівництва та архітектури, професор кафедри фінансів та кредиту, г. Харьков, Украина; e-mail: ninelka28@gmail.com; ORCID: 0000-0003-3636-9769.

Avanesova Nina – Doctor of Sciences (Economics), Associate Professor, Kharkiv National University of Construction and Architecture, Professor of the Department of Finance and Credit, Kharkiv, Ukraine; e-mail: ninelka28@gmail.com; ORCID: 0000-0003-3636-9769.

АНАЛИТИЧЕСКИЙ ВЗГЛЯД НА ТЕОРИИ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Предметом исследования является проблематика обеспечения экономической безопасности. **Цель** исследования заключается в изучении эволюционного пути теоретического обоснования проблематики обеспечения экономической безопасности с позиций "безопасности". В статье были использованы следующие **методы** теоретического и эмпирического исследования: логического обобщения - для обоснования актуальности темы, цели и задач исследования, для определения сущностных признаков; анализа и синтеза - для характеристики теорий экономической безопасности. На современном этапе развития экономической науки в условиях нарастающих тенденций глобализации мирового хозяйства проблематика обеспечения экономической безопасности приобретает все более важное значение, ведь в Украине пока еще не создано продуманную, научно обоснованную и эффективную систему экономической безопасности, которая, с одной стороны, отражала бы национальные интересы в экономической сфере, а с другой – реально защищала их от возможных угроз. Впрочем, это не означает, что в научно-теоретическом плане отсутствуют наработки возможных моделей системы экономической безопасности. Проживая сегодняшние наши такие многоплановые дни, мы постоянно пересекаемся с безопасностью в том или ином контексте. Учитывая нынешнюю ситуацию в стране мы вынуждены обращать свое внимание на безопасность, учитывая все ее проявления: от страны к безопасности человека. В сфере науки о безопасности выделяются такие теории экономической безопасности, как: "безопасология", теории экосистейту и экосистенту, синергизма и кластеров. Теории обеспечения экономической безопасности прошли долгий эволюционный путь, что в значительной мере сказалось на их сущности: от противодействия сверхъестественным силам и природным угрозам в комплексных концепциях гармонизации и консолидации усилий государства и индивидуальных агентов в обеспечении устойчивого экономического развития субъектов хозяйственной деятельности. На основе систематизации теоретико-методологических представлений о феномене и проблематике безопасности и современных исследований по теории безопасности безопасность общества рассматривается как триада политической стабильности, экономического процветания и обороноспособности страны, к которой стремится личность и социальная система для самосохранения.

Ключевые слова: экономическая безопасность, обеспечение экономической безопасности, теории экономической безопасности, субъект хозяйственной деятельности, социально-экономическая система.

ANALYTICAL VIEW ON THE THEORY OF ECONOMIC SECURITY

The **subject** of the study is the issue of ensuring economic security. The **purpose** of the study is to study the evolutionary path of theoretical substantiation of the problem of ensuring economic security from the standpoint of security science. The article used the following **methods** of theoretical and empirical research: logical generalization - to substantiate the relevance of the topic, the goals and objectives of the study, to determine the essential features; analysis and synthesis - to describe the theories of economic security. At the present stage of the development of economic science, in the context of the growing tendencies of globalization of the world economy, the issue of ensuring economic security is becoming increasingly important, since Ukraine has not yet created a well thought-out, scientifically substantiated and effective system of economic security, which, on the one hand, would reflect national interests. in the economic sphere, and on the other - actually protected them from possible threats. However, this does not mean that there are no scientific and theoretical plans for the development of possible models of the economic security system. As we live today, our so many days are constantly crossed with security in one context or another. Given the current situation in the country, we are forced to turn our attention to security, taking into account all its manifestations: from the country to human security. In the field of security science, the following theories of economic security, such as: security science, the theory of ecosystems and ecosets, synergies and clusters are singled out. Theories of economic security have undergone a long evolutionary path that greatly affected their essence: from counteraction to supernatural forces and natural threats to integrated concepts of harmonization and consolidation of the efforts of the state and individual agents in ensuring sustainable economic development of economic entities. On the basis of systematization of theoretical and methodological ideas about the phenomenon and security issues and modern research on the theory of security, society's security is seen as a triad of political stability, economic prosperity and defense capability of a country to which a person and a social system aspire to self-preservation.

Keywords: economic security, economic security providing, theory of economic security, subject of economic activity, socio-economic system.